

Ψ

**МІЖНАРОДНА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ
СВІДОМОСТІ ТА НАЦІОНАЛЬНОЇ
ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ**

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS
AND NATIONAL IDENTITY IN TIME OF WAR
AND POST-WAR PERIOD**

Рівне

29-30 листопада 2023 року

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Рівненський державний гуманітарний університет
Психолого-природничий факультет

**РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ОСОБИСТОСТІ У
ВОЄННИЙ ТА ПОВОЄННИЙ ПЕРІОДИ:**

збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції

**DEVELOPMENT OF NATIONAL AWARENESS AND NATIONAL
IDENTITY IN TIME OF WAR AND POST-WAR PERIOD:**

collection of papers presented
at the International Scientific and Practical Conference

(29-30 листопада 2023 р, м. Рівне)

УДК 159.9+ 316.6

Розвиток національної свідомості та національної ідентичності особистості у воєнний та повоєнний періоди : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (29-30 листопада 2023 р м. Рівне). Упоряд. Р. В. Павелків, Н. В. Корчакова. Рівне , 2023. 176 с .

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного
гуманітарного університету

(протокол № 12 від 5.12.2023 р.)

Матеріали надруковані в авторській редакції. Редакційна колегія може не поділяти поглядів авторів. Відповідальність за зміст матеріалів, точність наведених фактів, цитат, посилань на джерела, достовірність іншої інформації та за додержання норм авторського права несуть автори.

Список використаних джерел

1. Грішин Е.О. Резилієнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби розвитку. *Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди. Серія «Психологія»*. Вип. 64. Харків, 2022. С. 62–81.
2. Лазос Г.П. Резильєнтність: концептуалізація понять, огляд сучасних досліджень. *Актуальні проблеми психології. Т. 3 : Консультативна психологія і психотерапія: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України*. Вінниця, 2018. Вип. 14. С. 26–64.
3. Романчук О. Психологічна стійкість в умовах війни: індивідуальний та національний вимір. URL:https://i-cbt.org.ua/resilience_ukraine/

Мешко Олександр Іванович,

канд. психол. наук, доцент,
доцент кафедри психології

Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

<https://orcid.org/0000-0003-4463-7073>

Павловський Тарас Анатолійович.

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти

Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ СТРЕСОСТІЙКОСТІ ПРАЦІВНИКІВ СФЕРИ НАДАННЯ ПОСЛУГ

Характерною особливістю сучасного життя є високий рівень стресогенності. В Україні проблема стресостійкості звучить особливо гостро. У складних умовах сьогодення практично кожна людина відчуває стрес і тривогу або ж за власне життя, життя рідних, близьких, або ж за майбутнє України загалом. Крім стресогенних чинників, пов'язаних з війною в Україні, є ще багато причин, які вимагають від людини здатності до опору різним стресорам і, зокрема, у зв'язку з професійною діяльністю.

У наш час зростання інтенсифікації праці, підвищення вимог до професійної відповідності і стабільності людини при здійсненні професійної діяльності передбачають її готовність і здатність долати стани напруження, повсякденні стресові ситуації тощо. Особливо вразливими до психологічного стресу і його наслідків є професії, пов'язані зі сферою підприємництва і надання послуг. Перед фахівцями цих професій постають підвищені вимоги щодо їх професійної поведінки, а це вимагає постійної актуалізації когнітивних, рефлексивних, емоційних та інших ресурсів. Це актуалізує проблему підвищення стресостійкості як професійно важливої якості фахівців цієї сфери. Водночас, аналіз наукових джерел свідчить, що проблема стресостійкості особистості у визначеному вище аспекті висвітлена ще недостатньо.

Метою нашого повідомлення є представлення результатів теоретико-емпіричного дослідження стресостійкості та психологічних умов її розвитку у працівників сфери надання послуг (на прикладі працівників компаній з дистрибуції і продажів професійної косметики та б'юті-послуг).

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття стресу і стресостійкості є предметом активного наукового інтересу вчених впродовж останнього століття. Сьогодні

актуальність досліджень у цьому напрямку лише зростає. Аналіз масиву наукових джерел засвідчив, що розглядувана проблема є міждисциплінарною і хвиліє психологів, фізіологів, медиків, соціологів, педагогів тощо. Однак, до теперішнього часу існує багато концептуальних підходів щодо трактування понять стресу та стресостійкості, хоча у науковому дискурсі спостерігається тенденція до інтеграції цих підходів. У вітчизняній психології проблемі стресу і стресостійкості особистості безпосередньо присвячували свої дослідження Г. Дубчак, Л. Карамушка, О. Кокун, М. Корольчук (Крайнюк), М. Кудінова, В. Розов, Ю. Тептюк, Р. Шевченко, М. Шпак та ін.). Автори сходяться в думці, що стрес – це комплексна психофізіологічна реакція людини, що виникає внаслідок суб'єктивної оцінки чинників як стресогенних. Сучасні теорії та моделі стресу підкреслюють ключову роль невідповідності між вимогами, що пред'являються до людини, та її можливостями упоратися з ними.

Стресостійкість розглядається у психології як здатність особистості протистояти стресу, чинити опір. Стійкість організму до стресу є корисною захисною функцією, яка дозволяє людині успішно адаптуватися до умов навколишнього середовища, протидіяти негативному впливу зовнішніх і внутрішніх стресогенних чинників [6, с. 200]. Зокрема, Р. Шевченко трактує стресостійкість як комплексну (інтегральну) властивість особистості, що вирізняється необхідним ступенем адаптації до дій в екстремальних ситуаціях, сприяє перенесенню інтелектуальних, вольових та емоційних навантажень, зумовлених особливостями професійної діяльності, без відчуття несприятливих наслідків для роботи, свого здоров'я та здоров'я оточення [5, с. 6].

Дослідниця Г. Дубчак, аналізуючи поняття «професійна стресостійкість», вважає, що її варто розуміти як «здатність людини протистояти негативному впливу стресових факторів професійної діяльності, зумовлену індивідуальним комплексом її вроджених і набутих властивостей та процесів, які забезпечують оптимальне успішне досягнення мети трудової діяльності в складній емоціогенній ситуації» [1, с. 14]. Нам імпонує позиція Ю. Тептюк, яка стверджує, що стресостійкість особистості – це «інтегративне динамічне утворення, яке актуалізує її здатність осмислювати специфіку стресової ситуації та своїх можливостей її подолання, адекватно емоційно реагувати на різноманітні стресори, активно змінювати стресогенні умови та зберігати ефективність виконуваної діяльності» [4, с. 18].

Аналіз наукових джерел також показав, що актуальним у дослідженнях означеної проблеми є питання про структуру стресостійкості та її чинники. Наприклад, В. Корольчук (Крайнюк) виокремлює у структурі стресостійкості чотири провідні компоненти – особистісний, соціальний, типологічний та поведінковий [3]. При цьому дослідниця виділяє зовнішні і внутрішні чинники стресостійкості особистості. До зовнішніх чинників відносить: оцінку стресової ситуації; стратегії додання стресу, або копінг-поведінку; вплив на особистість травматичних подій і ступінь опрацювання травматичного досвіду; соціальну підтримку; професійний та особистісний досвід; психологічну підготовку до діяльності в екстремальних умовах. Внутрішніми чинниками стресостійкості є: Я-концепція особистості, інтернальний локус-контролю; когнітивний розвиток; розвиненість комунікативної сфери; змістові характеристики структурних компонентів стресостійкості особистості [2, с. 186-187].

Ю. Тептюк виділяє у структурі стресостійкості особистості когнітивно-рефлексивний, емоційно-мотиваційний, поведінково-регулятивний компоненти. Відповідно критеріями розвитку цього утворення називає рефлексію, емоційну компетентність, моральну саморегуляцію особистості [4]. М. Шпак вважає одним із ефективних засобів підвищення стресостійкості розвиток емоційного інтелекту особистості. Під емоційним інтелектом вона розуміє інтегральну властивість особистості, яка відображає здатність людини до розуміння емоцій та управління ними шляхом когнітивної обробки емоційної

інформації і забезпечує психологічне благополуччя особистості та успішність соціальної взаємодії [6, с. 201-202].

Результати теоретичного аналізу лягли в основу емпіричного дослідження стресостійкості працівників сфери надання послуг. Його метою було експериментальне визначення рівня розвитку стійкості до стресу працівників сфери надання послуг та виокремлення основних психологічних властивостей особистості, які впливають на становлення стресостійкості. Експериментальною базою дослідження стали бізнес-компанії міста Тернополя, основним видом діяльності яких є дистрибуція та продажі професійної косметики, а також бюті послуги (компанії «Профлайн», «Момі», перукарські салони «Топлайн, «Паго»). У дослідженні взяли участь 68 працівників, серед яких продавці, торгові представники, офіс-менеджери, перукарі, майстри манікюру. Нами було використано пакет діагностувальних методик, які були підібрані відповідно до обґрунтованих компонентів структури стресостійкості та визначених психологічних умов розвитку стресостійкості. Крім того, у дослідженні ми поставили за мету виявити й проаналізувати взаємозв'язок між структурними компонентами та психологічними умовами стресостійкості, у зв'язку з чим було здійснено кореляційний аналіз показників за допомогою формули Пірсона.

У результаті проведеної роботи ми отримали великий масив емпіричної інформації. Відзначимо найважливіші результати, що відображають кінцеві цілі дослідження. По-перше, розвиваючи окремі структурні компоненти, можна досягнути високого рівня стресостійкості, що сприятиме підвищенню працездатності працівників. По-друге, кореляційний аналіз показав, що домінуюче положення в кореляційній матриці займає показник «Емпатія», наступне за ним – «Внутрішня мотивація професійної діяльності. Достатню кількість значущих взаємозв'язків виявили і ще дві психологічні умови розвитку стресостійкості, це «Толерантність» та копінг-стратегія «Вирішення проблем». Водночас, було виявлено помірну та слабку кореляцію з такими факторами, як «Зовнішня позитивна мотивація», «Зовнішня негативна мотивація», а також копінг-стратегія «Уникнення проблем».

Висновки. Результати аналізу результатів емпіричного дослідження привели до висновку, що для стимулювання розвитку стресостійкості працівників сфери надання послуг, передусім, необхідно активізувати вплив таких психологічних умов, як емпатія, внутрішня мотивація професійної діяльності та копінг-стратегія, спрямована на вирішення проблем. Ці висновки ми використали при розробці та впровадженні розвивальної програми активізації психологічних умов розвитку стресостійкості у працівників сфери надання послуг. Наше дослідження також показало необхідність більш глибокого вивчення й інших аспектів порушеної проблеми. Зокрема, перспективи подальших досліджень вбачаємо у дослідженні гендерних та вікових аспектів розвитку стресостійкості працівників сфери надання послуг.

Список використаних джерел

1. Дубчак Г.М. Психологія становлення професійної стресостійкості майбутніх фахівців соціально-економічних професій: автореф. дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2018. 41 с.
2. Корольчук В.М. Психологічні засади дослідження стресостійкості особистості. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 26. С. 183-192. http://educmns.org.ua/nmc/120/ЕКР_7.pdf#page=211
3. Крайнюк В.М. Психологія стресостійкості особистості: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2007. 432 с.

4. Тептюк Ю.О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / НПУ ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2021. 23 с.

5. Шевченко Р.М. Психологічні умови розвитку стресостійкості жінок – державних службовців: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2020. 22 с.

6. Шпак М.М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. *Габітус*. 2022. Вип. 39. С. 199-203. DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208>

Момот Марина Анатоліївна

*викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах
Черкаський інститут пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля
м. Черкаси, Україна*

ВПЛИВ ПСИХОТРАВМУЮЧИХ СИТУАЦІЙ НА ЛЮДЕЙ ПОХИЛОГО ВІКУ

Сучасна політична ситуація у світі характеризується зростаючим кількістю екстремальних подій різного масштабу та характеру. Збільшується кількість учасників цих подій. Однією з найскладніших таких ситуацій, що докорінно змінила життя всіх українців є повномасштабне вторгнення на територію нашої держави. Психологічні наслідки війни є складними для кожної особистості, незалежно від віку, а їх наслідки можуть виявлятися не відразу після повернення в умовно мирні умови, а згодом.

Важливість вивчення психологічних наслідків війни визначається необхідністю передбачення результатів впливу психотравмуючих факторів на психіку людей, а також завданнями організації психологічної допомоги особам, постраждалим внаслідок збройної агресії.

На сьогоднішній день збереження психічного здоров'я осіб, що були учасниками війн та збройних конфліктах, є актуальним державним завданням. Психолого-психіатричні наслідки психічної травми внаслідок бойових дій, особливо у контексті психолого-медико-реабілітаційних завдань, стають зоною взаємного наукового та практичного інтересів багатьох дослідників.

Розглядаючи воєнні дії в контексті пост травматичного стресового розладу, дослідження підтверджують їх негативний вплив через виникнення захворювань серцево-судинної системи (ішемічна хвороба серця, артеріальна гіпертензія, вегетосудинна дистонія, цереброваскулярні захворювання), захворювань органів травлення, дихання. Ще більші наслідки такі події мають на психічний стан особистості, що значно впливає на якість життєдіяльності.

Війна – це жахлива у своїй реалістичності і трагічності драма, що незмінно повторюється в душі кожної людини, залишає незабутні сліди. Про справжні масштаби негативних наслідків військової агресії на свідомість українців сьогодні можуть мати лише приблизне уявлення. Єдине, що можна стверджувати абсолютно точно – це те, що жодне з відомих природних лих і техногенних катастроф незрівняно з війною за ступенем екстремальності та за своїми психологічними наслідками. [3]

Мета роботи. Проаналізувати вплив психотравмуючих ситуацій на особистість людини похилого віку. Охарактеризувати особливості надання екстреної психологічної допомоги особам, постраждалим від воєнних дій.

Матеріали та методи. Вивчення, аналіз, узагальнення, порівняння підходів, охарактеризованих у психологічній, науково-методичній літературі, що забезпечило розгляд загальних теоретичних питань з проблеми дослідження, а саме визначення понять «психотравмуюча ситуація», «екстрена психологічна допомога».

Луцук Галина Олександрівна Розвиток соціальної відповідальності майбутніх психологів під час формування готовності до професійної діяльності у воєнний період.....	87
Луцук Тетяна Іванівна Екзистенційна криза в умовах війни : причини та наслідки..	89
Мельничук Ірина Психологічний розвиток і корекція резильєнтності особистості у воєнний період.....	92
Мешко Олександр Іванович, Павловський Тарас Анатолійович Особливості розвитку професійної стресостійкості працівників сфери надання послуг	94
Момот Марина Анатоліївна Вплив психотравмуючих ситуацій на людей похилого віку.....	97
Ніколайчук Галина Іванівна, Демчук Олена Олександрівна Формування української ідентичності в умовах сучасних викликів.....	100
Опанасюк Ірина Василівна Роль кольору в осмисленні підлітками власного емоційного контексту та його змін під впливом психотравмуючих обставин.....	103
Охріменко Наталія Павлівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	105
Павелків Віталій Романович Психологічні особливості розвитку національної свідомості та ідентичності студентської молоді у воєнний період.....	108
Паламарчук Володимир Богданович Психологічні детермінанти формування професійного мислення у майбутніх маркетологов.....	111
Паламарчук Владислав Володимирович Розвиток комунікативної компетентності майбутніх фахівців сфери бізнесу.....	114
Панащук Ігор Миколайович Відповідальність як професійно-особистісна якість майбутнього педагога.....	116
Панченко Оксана Петрівна Рівні патріотичної вихованості дітей 6-7 років засобами художнього краєзнавства.....	118
Панченко Оксана Петрівна Загальнотеоретичний аспект діяльності бізнес-психологів в умовах воєнного стану	121
Полякова Світлана Василівна, Розумний Сергій Михайлович Екстралінгвістичні засоби розкритті психологічного стану людини в умовах сучасної війни.....	123
Радул Ірина Геннадіївна Військовий стрес у дітей.....	126
Радул Сергій Григорович Effect of job related and personal stressors on the pilots.....	128